

Vesa Vares

Juristipresidentti ja filosofikuningas?

K. J. Ståhlberg ja Tomáš Masaryk liberaaleina poliitikkoina demokraattisen periaatteen ja meritokraattisen perinteen välissä

Vuoden 1937 presidentinvaaleja on pidetty Suomen historiassa käännteentekevinä. Perinteisen narratiivin mukaan Kyösti Kallion valinta mahdollisti punamultahallituksen synnyn ja siten todellisen eheytyksen ja sovinnon, olihan ensimmäistä kertaa hallitustasolla ylitetty vuoden 1918 osapuolten raja. Tätä merkitystä on liioiteltukin, sillä yhteistyö kyseisen rajan yli oli ollut mahdollista ja jopa suuntaa antavaa jo paljon aiemmin. Vähemmän muistettu yksityiskohta on, että Suomi oli vähällä saada aivan eri presidentin, saman kuin jo vuonna 1919. K. J. Ståhlberg sai valitsijamiesten ensimmäisessä äänestyksessä 150 ääntä eli oli yhden äänen päässä valinnasta.

Ståhlbergiltä ei liene säilynyt harmin ilmauksia vaalin johdosta. Puolisolle tulos näyttäytyi toisin:

Tulen surulliseksi, kun ajattelenkaan viime vaaleja, ne olivat mielestäni historiallinen epäoikeudenmukaisuus. Historia olisi voinut korjata itseään tekemällä oikeutta Johnille. Mandi Hannula sanoi, että siinä presidentti Ståhlberg teki väärin, että ei antanut valita itseään uudeleen 1925.

- Miten luulet, että siinä silloin olisi käynyt?
- Hän istuisi samalla paikalla vielä tänä päivänä. Hänestä olisi tullut Suomen Masaryk. Vaalit olisivat olleet vain muodolliset.¹

Oikeastaan aina, kun K. J. Ståhlberg mainitaan, se tehdään positiivisessa mielessä. Ståhlbergissä muistetaan mies, joka ajoi vuonna 1918 tasavaltaa ja torjui vuonna 1930 Lapuan liikettä henkensä uhalla. Hänet mainitaan vuoden 1919 hallitusmuodon isänä. Ståhlberg on kansakun-

nan kaapin päällä ja valvoo eduskunnan edessä näköispatsaana parlamentarismia ja demokratian pyhyttä. Hän ei unohdu edes maallikoiden presidenttilistoista, koska hän on niiden ensimmäinen nimi.

Silti Ståhlbergiin kohdistuva tutkimus on ollut yllättävän vähäistä, samoin tietoisuus siitä, että hänen perustelunsa edellä mainituille näkemyksilleen eivät läheskään aina lähteneet sellaisista käsityksistä kuin nykyajan arvojen pohjalta voisi olettaa. Ståhlberg ei ole liioin edesauttanut – eikä varmasti halunnutkaan – itseensä suuntautuvaa mielenkiintoa. Hän ei ollut kiinnostunut suurten joukkojen miellyttämisestä, vaan oli prototyyppi populistin ja demagogin vastakohtasta. Ironisesti – mikä oli hänen suosimansa puhetapa – voi sanoa, että hän oli lakipykälän näköinen mies. Hänestä oli vaikeaa innostua, mutta useimmat tiesivät, että hänen suosittamansa vaihtoehto usein voitti. Tämäkään ei läheskään aina lisännyt suosiota, usein päinvastoin.

Ståhlbergistä on toki elämäkerta. Professori Yrjö Blomstedt julkaisi vuonna 1969 valtioneuvoston projektina teoksen, joka on alaotsikkonsa mukaisesti Ståhlbergin valtiomieselämäkerta. Sen painopiste on kuitenkin uran alkuvaiheissa ja venäläistämisyksissä, kuten Blomstedt itsekin toteaa.² Kirjalla on ikää jo yli puoli vuosisataa, eikä Ståhlberg-tutkimukselle ole ilmaantunut akateemisia seuraajia, vaikka lähdetilanne on parantunut.

Vielä vähemmän on pohdittu Ståhlbergin poliittista suuntausta eli hänen liberalismiaan eurooppalaisena ilmiönä. Ståhlberg ei liikkunut poliittisena ilmiönä kansainvälisessä tyhjiössä,

1. Ester Ståhlbergin päiväkirja 18.7.1937, 82. Teoksessa Hilka Vitikka & Olli Vitikka (toim.) *Ester Ståhlbergin sodan ja rauhan vuodet. Päiväkirja 1935–1947*. WSOY 1987. – Myöhemmin viitataan Ester Ståhlberg 1987.

2. Yrjö Blomstedt, *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava 1969, 8.

vaan hänen presidenttikautensa edustaa kansainvälisen liberalismien viimeistä menestysaikaa puoluetasolla. Toisaalta hän ei ollut kovin aktiivinen ulkopolitiikassa, ja hänelle on ollut vaikea löytää kansainvälistä verrokkia.

Mannerheimia verrattiin omana aikanaan Puolan Jozef Pilsudskiin, Viron kenraali Johan Laidoneriin ja Unkarin Miklós von Horthyyn³, ja myöhemmin saatettiin vertailukohtaksi nostaa kielteisessä tarkoituksessa Espanjan Francisco Franco. Svinhufvud oli joillekin Suomen Päts, olivathan molemmat konservatiivisia hahmoja, jotka ajoivat maalleen itsenäisyyttä ja asettivat sulut radikaalille oikeistolle. Pilsudski kelpasi juhlapuheissa joillekin myös Svinhufvudin verrokiksi.⁴ Dramaattisille hahmoille, etenkin sotapäälliköille ja kriisien voittajille, on houkuttelevampaa etsiä vertailukohtia kuin demokraattisille ja epädramaattisille juristeille ja neuvotteleville komiteamiehille.⁵ Tutkijatkin tarkastelevat vain harvoin demokraattisia suuntauksia verrattuna

■ Kuva 1. Esther Ståhlberg kommentoi puolisonsa poliittisia vaiheita päiväkirjoissaan. Vuonna 1920 presidenttipari osallistui Suomen ensimmäisille suurmesuille. Kuva: Museovirasto, Historian kuvakokoelma, HK19430220:70.

siihen loputtomaan kiinnostukseen, joka suuntautuu ääriilikkeisiin.

Osasyynä on se, että maailmansotien välillä demokratia kaatui valtaosassa Eurooppaa, etenkin maailmansodan jälkeen itsenäistyneissä maissa. Tästä mainitaan kaksi poikkeusta: Suomi ja Tshekkoslovakia. Ståhlbergin vertauskohta voisi löytyä viimeksi mainitusta: sama henkilö, jonka Mandi Hannula Ester Ståhlbergille mainitsi.

Tässä artikkelissa verrataan K. J. Ståhlbergiä (1865–1952) ja Tshekkoslovakian presidenttiä Tomáš G. Masarykiä (1850–1937). Miten he heijastivat samaa eurooppalaista ilmiötä osin erilaisilla ja osin samanlaisilla tavoilla luodessaan mailleen

3. Esimerkiksi Edwin Linkomies tekee muistelmissaan (jotka tosin julkaistiin vasta vuonna 1970) huomattavan paljon vertailuja Mannerheimin ja Horthyn persoonien ja hallitsemistapojen välillä – itse asiassa aika usein Horthyn eduksi. Ks. Edwin Linkomies, *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44*. Otava 1970, 122, 123.

4. Herman Gummerus, Pilsudski, uuden Puolan luoja. *Valvoja-Aika* 1937, 37, 38.

5. Kiinnostavaa kyllä Thomas Weber mainitsee kirjassaan (2016) Suomen ja Tshekkoslovakian esimerkkeinä demokratian mahdollisuuksista vuonna 1918 – perustuslaillisen monarkian puitteissa. Hän viittaa Suomen vuoden 1918 monarkiahankkeisiin ja Masarykin briteille esittämiin suunnitelmiin. Tasavaltalaisena Ståhlberg olisi luonnollisesti, joskin suuren linjan kannalta ohimenevästi, ollut tuolloin eri leirissä kuin Masaryk. Thomas Weber, *Wie Adolf Hitler zum Nazi wurde. Vom unpolitischen Soldaten zum Autor von "Mein Kampf"*. Propyläen 2016, 46.

poliittista kulttuuria ja toimiessaan kansainvälisen demokratian ja liberalismien viitekehyksessä? Lähestyn artikkelin pääkysymystä viidestä näkökulmasta: millaiset poliittiset voimat ryhmittivät Ståhlbergin ja Masarykin taakse? Miten he edustivat sisäistä liennytyä ja integraatiota (kuten liberaalien oletetaan edustavan)? Miten he yhdistivät liberaalisuuden ja auktoriteetin? Millainen oli heidän ulkopoliittinen linjansa? Miten he näkivät maansa aseman ja toimintamahdollisuudet uudessa Euroopassa? Ståhlbergin osalta nojaan alkuperäislähteisiin, Masaryk toimii vertailukohana olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta. Hänen ajatuksiinsa pääsee hiukan suoremmin kirjailija Karel Čapekin 1930-luvulla toimittaman kirjan pohjalta. Se on eräänlainen Masarykin omaelämäkerta.⁶

Suomen ja Tshekkoslovakian välillä ei ollut suoranaisia kosketuskohtia. Maantiede erotti, ja konkreettiset intressit osuivat harvoin yksiin. Myös turvallisuuspoliittiset uhkakuvat olivat erilaiset. Suomella oli Venäjä, Tshekkoslovakialla Saksa, ja näin oli oikeastaan Venäjän tai Saksan poliittisista järjestelmistä riippumatta. Tshekkoslovakia kuului maailmansodan jälkeen niin sanottuun ”pikku Ententeen” yhdessä Jugoslavian ja Romanian kanssa ja solmi lopulta sotilasliiton Ranskan ja jopa Neuvostoliiton kanssa. Suomikaan ei suuntautunut 1920–1930-luvuilla Saksaan,⁷ mutta Tshekkoslovakian harrastama seura ei sekään palvellut Suomen turvallisuusintressejä. Tshekkoslovakia oli Suomelle etäinen, eikä sillä ollut Suomen kannalta edes samaa kohalonyhteyttä kuin Puolan kanssa tai oletetun heimosukulaisuuden luomaa romanttista yhteyttä kuten Unkarin kanssa.

Ståhlbergin ja Masarykin kohtaamassa historian tilanteessa ja liberaalissa, demokraattisessa ajattelussa on kuitenkin niin paljon yhtymäkohtia, että vertailua voi pitää hedelmällisenä – toiminnan erotkin sitä paitsi kertovat usein yhtä paljon kuin samankaltaisuudet. Suomenkin tapaus

oli eurooppalainen. Tässä mielessä voi sanoa, että kyse oli ylijärjestyksestä liberalismista (*transnational liberalism*), vaikkakaan ei minään ohjelmana ja konkretiana.

En pyri vastaamaan siihen, mikä oli suomalaisten käsitys Masarykista ja Tshekkoslovakista, saati toisinpäin; tämä vaatisi toisenlaisia lähteitä. Todettakoon silti, että Masaryk ei ollut ajan suomalaiselle sivistyneistölle kirjoittamaton lehti. Hän oli niitä harvoja uusien valtioiden demokraattisia valtionpäämiehiä, joita kohtaan Suomessa esiintyi jonkin verran kiinnostusta ja arvostusta. Muuten huomattiin yleensä diktaattorit. Esimerkiksi *Suomen Kuvalehdessä* oli Masarykistä ylitsevuotavan positiivinen artikkeli vuonna 1922, ja 1930-luvulla hän pääsi kahdesti lehden kansikuviin.⁸ *Valvoja-Ajassa* vuonna 1930 ilmestynyt artikkeli oli sekin täysin ylistävä.⁹ Vastaavat näkemykset löytyvät ajan lähettiläsraporteista.¹⁰

Niille, jotka jaksoivat kiinnostua itäisen Keski-Euroopan asioista, oli selvää, että Tshekkoslovakia oli erilainen kuin alueen muut, epävakaisiksi ja epädemokraattisiksi oletetut valtiot. Se oli länsimielinen ja parlamentaarisesti hallittu valtio, jonka isä ja symboli oli Tomáš Masaryk.¹¹ Valtaosalla suomalaisista ei luultavasti ollut Tshekkoslovakiasta mitään mielipidettä.

Taustavoimana parlamentaariset ja demokraattiset liberaalit

K. J. Ståhlberg nousi politiikkaan aikana, jolloin kansallismielisyys oli itsestäänselvyys. Hän syntyi vuonna 1865, ja oli yleisen ja yhtäläisen ääni-oikeuden toteutuessa jo yli 40-vuotias. Hän oli ehtinyt luoda näkyvän uran oloissa, joissa puoluelaitos perustui kansallisuusaatteeseen eikä vielä toiminut säännöllisesti ja organisoidusti. Ajan henki oli meritokraattinen: sivistyneistön tuli johtaa kansakuntaa, koska sillä oli ainoana tähän riittävä pätevyys. Kansakunta oli ihannekuva, mutta kansaa tuli ohjata, jotta se ei seuraisi harhakuvitelmiä ja väärää profetioita.¹²

6. Michael Henry Heim (toim.) *Talks with T.G. Masaryk by Karel Capek. Translated from the Czech by Dora Round.* Catbird Press. A Garrigue Book 1995.

7. Ks. etenkin Vesa Vares, *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939.* Otava 2018.

8. Aino Malmberg, Thomas Garrigue Masaryk. Henkilökohtaisia muistoja Tshekkoslovakian presidentistä. *Suomen Kuvalehti* 45/1922, 118, 119; Kansikuva II. *Suomen Kuvalehti* 23/1934, 755; Kansikuva II. *Suomen Kuvalehti* 10/1935, 389.

9. V.J. Mansikka, T.G. Masaryk. *Valvoja-Aika* 1930, 119–124.

10. UM 5C 13 Varsova. Idmanin raportti UM:lle 8.11.1928.

11. Tosin monet etenkin poliittisessa oikeistossa suhtautuivat kriittisesti Tshekkoslovakiaan, koska he katsoivat sen sortavan saksalaista vähemmistöä.

Toisaalta Ståhlberg edusti eri sukupolvea kuin fennomanian varhaiset suuret nimet. Hänen nationalismissaan oli myös moderni yhteiskunnallinen puoli, ja hänen sukupolvensa tottui jo 1800-luvun lopulla siihen, että kansaa aktivoitiin järjestö- ja yhdistystoiminnan ja koulutuksen kautta. Nuori polvi eli mielestään historian murrosta, jossa maailma muuttuisi kaikin tavoin edistyksellisemmäksi – sivistyksellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti, demokraattisesti. Se uskoi, että vapaus ja kehitys etenivät nopeimmin Länsi-Euroopassa – tuli katsoa ohi perinteisten mallimaiden eli Ruotsin ja Saksan. Se oli myös kriittinen Venäjää kohtaan, niin kansallisesti kuin yhteiskunnallisestikin.¹³

Myös Ståhlbergin poliittisten näkemysten ja toiminnan ydinpohjana pysyi tämä nuorsuomalainen perinne. Ståhlberg nousi uuden polven aallonharjalle niin vahvasti, että 1890-luvulla nuorsuomalaisista puhuttiin ”tohtori Ståhlbergin puolueena”.¹⁴ Venäläistämisen vuosien perustuslainen taistelu antoi vielä oman lisänsä. Liberaali linja jatkui Ståhlbergin toiminnassa 1900-luvulla: hän oli yksikamarisessa eduskunnassa nuorsuomalaisten edustajana ja lopulta eduskunnan puhemiehenä, itsenäisessä Suomessa Kansallisen Edistyspuolueen presidenttiehdokkaana kolme kertaa ja vuosina 1930–1933 puolueen kansanedustajana.

Toisaalta liberaali taustaryhmä ei koskaan riittänyt. Ståhlbergin menestykseen tarvittiin liittolaisia. Taistelussa tasavallan puolesta Ståhlberg oli samassa rintamassa Maalaisliiton kanssa, ja hänen presidenttikaudellaan Edistyspuolue ja Maalaisliitto muodostivat useimpien hallitusten pohjan. Mitä tuli presidentinvaaleihin, niin joka kerta kun Ståhlberg oli ehdolla, hänen puolestaan äänestäneistä oli selvästi yli puolet sosialidemokraatteja.¹⁵

Ståhlbergin poliittinen kotipesä oli siis porvarillinen, keskustalainen ja liberaali, ja vasem-

misto turvautui häneen usein parhaana tai ainakin vähiten huonona porvarina. Hänen poikansa jopa valitti Lapuan liikkeen aikana, kuinka ”[i]sä nyt aina, olkoon puhe mistä ristiriidasta tahansa, pitää vasemmiston puolta”.¹⁶

Masaryk tunnettiin puolestaan tshekkien oikeuksien pitkän linjan puolustajana jo Habsburgien aikana. Hän ajoi aluksi keisarikunnan uudistamista federalismin pohjalta, käytännössä Böömin ja Määrin autonomiaa. Masaryk oli liberaali ja saksalaisvastainen, mutta päinvastoin kuin monet muut tshekkinationalistit hän ajoi tshekkoslovakialaista, ei yleisslaavilaista patriotismia, ja suuntautui Venäjän sijasta länsivaltoihin. Puolisokin oli amerikkalainen, ja Masaryk jopa yhdisti tämän tyttönimen (Garrigue) omaan nimeensä.

Yhtäläisyyttä oli jopa siinä, että niin Suomessa kuin Böömissä oli ennen maailmansotaa ”nuor”-puolue: Suomessa nuorsuomalaiset, Böömissä nuortshekkiläiset. Myös Masarykin poliittinen alkukoti oli tällaisessa nuoruutta, reformistisuutta ja edistystä korostavassa puolueessa, joka tukeutui nousevaan liberalismiin ja kaupunkiporvaristoon. Masaryk tosin erkaantui pian nuortshekkiläisistä ja muodosti oman ryhmänsä, jota sanottiin Realistiseksi puolueeksi. Senkin pohjana oli ajatus liberaalista demokratiasta, sosiaalisesta edistyksestä ja reformismista. Hän löysi etenkin uransa loppuvaiheessa usein yhteisiä intressejä sosialidemokraattien kanssa ja vertasi itseään brittiläisiin fabianilaisiin sosialisteihin ja määritteli olevansa aina työväen, usein sosialismin ja harvoin marxismin puolella.¹⁷ Nämä kaikki piirteet löytyvät myös ståhlbergiläisestä nuorsuomalaisuudesta.

Maiden itsenäistyttyä molempiin muodostui länsimainen puoluekartta. Tshekkoslovakian ja Suomen puolueoloissa oli paljonkin sellaista, mikä yhtäältä muistutti, toisaalta ei muistuttanut toisen poliittista kulttuuria.

12. Tämä holhouskantaa korostava tulkinta esiintyy lukuisissa suomalaisissa tutkimuksissa. Holhousnäkökulmaa on korostettu myös vuoden 1918 jälkeisenä ilmiönä, joskus jopa mantramaisesti muistamatta, että kansalle jäi myös sankarirooli: valkoiselle, talonpoikaiselle kansalle, joka oli tämän tulkinnan mukaan pelastanut maan keväällä 1918.

13. Ks. esim. Blomstedt 1969, 30–33; Seppo Zetterberg, *Eero Erkko*. Otava 2001, 35–52; Vesa Vares, *Varpuset ja pääskysyet. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS 2000, 22–57.

14. Blomstedt 1969, 161.

15. Vuonna 1919 80/143, vuonna 1931 90/149, vuoden 1937 ensimmäisessä äänestyksessä 95/150.

16. Ester Ståhlbergin päiväkirja 8.6.1930, 115, 116. *Ester Ståhlbergin kauniit katkerat vuodet. Presidentin rouvan päiväkirja 1920–25*. WSOY 1985. Myöhemmin viitataan: Ester Ståhlberg 1985.

17. *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 117–125, 135; Andrea Orzoff, *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*. Oxford University Press 2011, 25–36.

Yhteistä oli, että ihmiset äänestivät pääsääntöisesti luokka-asemansa mukaan, ja valtiopäivillä olivat edustettuina kaikki suuntaukset laitasemmalta parlamentaariseen oikeistoon. Suomesta puuttui 1920-luvulla laitoikeiston puolue, mutta sekin ilmestyi vuonna 1933. Kummassakin maassa oli kieli- ja kansallisuuspohjalta nousseita puolueita: Suomessa RKP, Tšhekkoslovakiasa slovakialaisia, saksalaisia ja unkarilaisia puolueita. Enemmistöhallitus tai edes toimiva parlamentaarinen enemmistö oli luotavissa vain koalitioiden kautta.

Liberaalina puolueena Tšhekkoslovakian puoluekentässä toimi lähinnä tshekkiläinen kansallissosialistinen puolue (kirjallisuudessa myös nimellä kansallissosiaalinen puolue¹⁸). Se oli kansallismielinen, sosiaalireformistinen ja ytimeltään keskiluokkainen puolue, joka sai äänestäjiä monista sosiaaliluokista. Siihen kuului paljon tshekkiläisiä intellektuelleja. Puolue syntyi sosialidemokraateista vuonna 1898 irtaantuneista aineksista, ja oikeampi nimitys olisi sosiaaliliberaalinen tai liberaalisosialistinen.¹⁹ Sitä on pidetty henkisesti Masarykin Realistisen puolueen seuraajana, vaikka Masaryk katsoikin jo kohonneensa puolueiden yläpuolelle. Useimmissa piirteissään puolue muistutti suomalaista vastinetta Kansallista Edistyspuoluetta.²⁰

Siinäkin oli yhtäläisyyttä, että agraaripuolue oli voimakas. Tšhekkoslovakian talonpoikaipuolue oli mukana maan jokaisessa hallituksessa maailmansotien välillä. Vihreän Internationaalin päämajakin oli Prahassa,²¹ ja puolueella oli toimiva yhteistyö Masarykin kanssa.²² Niin useimmiten Maalaisliitollakin Ståhlbergin kanssa. Suomessa Maalaisliitto oli käytännössä mukana hallituk-

ssa aina halutessaan. Se oli suurin ei-sosialistinen puolue ja ylivoimaisesti parhaassa asemassa, mitä tuli yhteistyökumppanien valikointiin. Maalaisliitto oli yhteiskunnallisesti, aatteellisesti ja sosiaalisesti reformistinen, jopa radikaali puolue, joskin Suomen puolueista usein kansallismielisin ja varsin tapakonservatiivinen.²³ Presidentinvaaleissa Maalaisliitto äänesti Ståhlbergia vain kerran, vuonna 1919.

Suomen ja Tšhekkoslovakian vasemmisto- ja oikeistopuolueiden välillä oli niin ikään yhtäläisyyksiä ja eroja, mutta ne eivät ole itsessään yhtä kiinnostavia tälle artikkelille. Mainittakoon kuitenkin, että Tšhekkoslovakiasa sosialidemokratia kuului jatkuvasti hallinneeseen johtavien puolueiden koalitioon, niin sanottuun *Petkaan*,²⁴ eikä sillä ollut muiden silmissä vuoden 1918 maineen kaltaista rasitetta, kuten suomalaisilla puolueveljillä. Yhteistä Ståhlbergille ja Masarykille oli joka tapauksessa poliittinen koti, joka edusti liberalismia ja keskustaa. Lisäksi tuki tuli usein vasemmalta, oppositio oikealta.

Kansakunnan juristi ja kansakunnan isä

Suunnilleen samanlaiset piirit suuntasivat siis toiveensa Ståhlbergiin Suomessa kuin Masarykiin Tšhekkoslovakiasa. Ståhlbergin asema jäi kuitenkin sikäli hankalammaksi, että häneen ei projisoitu samalla tavalla kuin Masarykiin kansallista yhtenäisyyttä, saati kansakunnan itenäisyyttä. Tšhekit saattoivat perustellusti pitää Masarykiä itsenäisyyden konkreettisena tekijänä. Masarykin diplomaattinen taustatyö lännessä maailmansodan aikana ja taitava diplomatia voitattajavaltioiden suuntaan vuosina 1918–1919 nähtiin

18. Itävallan kristillissosiaalinen puolue löytyy samalla tavalla tutkimuskirjallisuudesta usein kahdella nimellä: joko kristillissosiaalinen tai kristillissosialistinen.

19. Kristian Gerner, *Centraleuropas historia*. 2 painos. Bokförlaget Natur och Kultur 2004, 317.

20. Kansallisesta Edistyspuolueesta ei ole erillistä puoluehistoriaa. Puolueen toiminnasta ks. esim. Jenni Karimäki, *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Annales Universitatis Turkuensis C 415. Turun yliopisto 2016.

21. Heinz Haushofer, Die internationale organisation der Bauernparteien. Teoksessa Heinz Gollwitzer (toim.) *Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert*. Gustav Fischer Verlag 1977, 668–690.

22. Hans Lemberg, Die agrarischen Parteien in den Böhmischen Ländern und in der Tschechoslowakischen Republik. Teoksessa Heinz Gollwitzer (toim.) *Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert*. Gustav Fischer Verlag, 323–358; Orzoff 2011, 35, 63, 77, 96–99, 187, 188.

23. Maalaisliitosta tarkemmin ks. esim. Juhani Mylly, *Maalaisliitto 1918–1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2*. Kirjayhtymä 1989.

24. Orzoff 2011, 16, 17, 21, 22, 57–94; Zbynek Zeman, *The Masaryks. The Making of Czechoslovakia*. Weidenfeld and Nicolson 1990, 141–144; Ariel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires. Central Europe, Russia and the Middle East 1914–1923*. Routledge 2001, 202.

tekijöinä, jotka loivat Tšekkoslovakian valtion. Hän oli itsenäisyyden luoja, tai, kuten sanottiin, ”presidentti ja vapauttaja”.²⁵

Sen sijaan Ståhlbergin nimeä oli mahdotonta liittää itsenäisyystaisteluun. Siitä tuli hänelle jopa rasite. Hänhän epäili loppuun asti itsenäisyysjulistuksen realismia,²⁶ hänen huhuttiin pitäneen jääkäreitä maanpettureina, ja häneen suhtautuivat kielteisimmin ne piirit, jotka katsoivat taistelleensa aseiden Suomen itsenäisyyden. Heille hän oli ”herra Plootuvuori”, jonka syntilistaa kartuttivat vielä tasavaltalaisuus valtiomuototaistelussa, presidenttikaudella solmittu Tarton rauha ja lukuisat punavankien armahdukset. Monien mielestä hän oli lisäksi syrjäyttänyt vuonna 1919 juuri sen henkilön, joka oli johtanut taistelua itsenäisyyden puolesta vuonna 1918, eli Mannerheimin.

Perustuslaillinen taistelu venäläistämisenä ja rooli tasavaltalaisen taistelun henkisenä johtajana vuonna 1918 toivat toki Ståhlbergille kannattajien silmissä valtiomiehen ja Suomen vapauden puolustamisen gloriaa. Hän oli ollut jo kerran kaikkein korkeimmalla suomalaisen saavutettavissa olleella paikalla, kun hänestä oli tullut vuonna 1914 eduskunnan puhemies – senaattihan oli tuolloin venäläisten käsissä. Lisäksi hän oli monille vuoden 1919 hallitusmuodon isä. Tällä kaikella pääsi kansakunnan isäksi kuitenkin vain rajatun piirin silmissä. Oikeiston silmissä Ståhlberg oli ollut valtiomuototaistelussa hajottaja, laitaoikeisto ei sietänyt häntä lainkaan, ja vasemmistonkin silmissä hänellä oli taakkansa, olihan hän vastustanut vuonna 1917 valtakuntaa.²⁷

Masarykin tilanne oli myös muodollisesti helpompi kuin Ståhlbergin. Hänen asemansa presidenttinä oli haastamaton, käytännössä elinikäinen, vaikka hän muistelikin saaneensa tiedon valinnastaan aivan yllätyksenä ja oli ajatellut ryhtyvänsä vanhoilla päivillään toimittajaksi.²⁸ Hänet oli vapautettu perustuslain määräyksestä,

jonka mukaan presidentti sai olla toimessaan vain kaksi kautta eikä hänelle asetettu uskottavia vastaehdokkaita. Presidentti valittiin kaksikamarisen parlamentin yhteisistunnossa, ja kaikki tiesivät, että jos Masaryk halusi tulla valituksi, hänet valitaisiin. Näin kävi neljä kertaa, vuosina 1918, 1920, 1925 ja 1932. Vuonna 1918 Masaryk valittiin julistuksella, ja muilla kerroilla vastassa oli vain jonkin vähemmistökansallisuuden tai laitavasemmiston ehdokas, eli kyse oli marginaaliin joutuneiden ryhmien profiloitumistarpeesta. Lisäksi vuonna 1923 säädetyssä tasavallan suojelulaissa säädettiin rangaistavaksi vankilatuomiolla presidentin loukkaaminen, tekeminen julkisesti naurunalaiseksi tai syyttäminen julkisesti rikoksesta.²⁹

Tšekkoslovakian presidentin valtaoikeudet olivat lisäksi merkittävät – mitä Masaryk oli tarkkokaasti edesauttanut. Aluksi puolueet olivat suunnitelleet presidentille heikkoa asemaa. Lopulta hyväksytyssä perustuslaissa presidentti nimitti hallituksen ja sai päättää, kuinka monta ministeriä siinä oli. Hänellä oli oikeus osallistua hallituksen kokouksiin, osoittaa parlamentille puhe kansakunnan tilasta, suositella parlamentille tiettyjä toimenpiteitä ja palauttaa lakeja uudelleen käsiteltäväksi.³⁰ Suomessa valtuudet olivat paperilla vielä suuremmat. Oleellisinta ei kuitenkaan ollut säädösten tarkka sisältö, vaan se, että Masarykin henkilökohtainen arvovalta oli paljon pykälää suurempi. Kun Masaryk lopulta erosi 85-vuotiaana vuonna 1937, hän mainitsi eroilmoituksessaan, kenet hän halusi seuraajakseen.³¹ Tämä ei ehkä ollut aivan tyypillistä demokraatialle.

Sen sijaan Ståhlberg jätti hakematta toista kautta vuonna 1925, ja kun hänet asetettiin ehdolle vuosina 1931 ja 1937, hän kärsi tappion – joskin äärimmäisen niukasti, ja, kuten Ester Ståhlbergin päiväkirjasta on nähtävissä, ainakin vuonna 1931 suureksi helpotukseksi.³² Oli väistämätöntä, ettei Ståhlbergille tullut samalla

25. Orzoff 2011, passim.

26. Estlanderin muistiinpanot, Delegatsioni, torstai 29.11.1917. Teoksessa *Itsenäisyyden muotoilijat. Porvarillisten puolueiden valtuuskunta 1917–1919*. Julkaisija P.E. Svinhufvudin muistosäätiö. Edita 2008, 181–186.

27. EK, Perustuslakivaliokunnan ptk 6.7.1917, rulla 3; KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 39. Manifesti eduskunnan hajottamisesta.

28. *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 178.

29. Orzoff 2011, 65, 182.

30. Zeman 1990, 130, 131; *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 183.

31. Zeman 1990, 121, 130, 154, 155.

32. Ester Ståhlbergin päiväkirja 17.2.1931, 193–197. *Ester Ståhlbergin voittojen ja tappioiden vuodet. Päiväkirja 1926–1934*. Toimittaneet Hilikka ja Olli Vitikka. WSOY 1986. – Myöhemmin viitataan: Ester Ståhlberg 1986.

■ Kuva 2. Ståhlbergin politiikkaa kommentoitiin aikanaan pilapiirroksissa. Pilalehti *Tuulispää* ikuisti presidentin kanteensa vuonna 1919. Lähde: *Tuulispää* 32/1919.

tavalla ”maan isän” mainetta kuin Tšhekkoslovaakiassa Masarykille.

Liennytyks- ja integraatiokyky

Olivatko Ståhlberg ja Masaryk sitten sellaisia kansakunnan eheyttäjiä, jollaisina molemmat usein esitetään? Edustivatko he liberaalisuutta ja sovitteluvuutta ja edesauttoivat kansallista koheesiota? Ståhlbergin ja Masarykin rooli on erityisen mielenkiintoinen, koska kyseessä olivat ne ainoat kaksi uutta valtiota, joissa demokratia säilyi.

Yksi tunnetuimmista Ståhlbergiä esittävästä pilakuvista kuvaa hänet kurrottautumassa yli rotkon ja toteamassa, että kyseisellä paikalla alkoi tuntua rasittavalta.³³ Ståhlberg muistetaan eheyttäjänä. Tällöin korostuvat *Helsingin Sanomissa* julkaistu tasavaltalainen ”Tulevaisuuden lähtökohtia” -kirjoitus keväältä 1918, armahdukset ja kansalaisoikeuksien palautukset punaisille, rooli demokraattisen hallitusmuodon laatijana ja oikeistodiktatuurin torjuna. Kaikkeen tähän on hyviä perusteita, mutta kuva on silti yksilötteinen, ehkä myös jonkinlainen punamullan ja hyvinvointivaltion tirkistysaukko. Ståhlbergille eheytyks ei merkinnyt yksisuuntaisesti vasemmalle suuntautuvaa toimintaa, saati että hän olisi täysin luottanut vasemmistoon.

Ståhlbergiä voi syystäkin pitää vasemmiston kansalaisoikeuksien puolustajana vuoden 1918 jälkeen ja lapualaisaikana, mutta hän ei ollut varsinaisen visionäärinen punamullan mies. Hänellä ei ollut presidenttikaudellaan koskaan itseisarvoista pyrkimystä saada sosialidemokraatit hallitukseen – kuten ei SDP:lläkään pyrkimystä mennä siihen. Puoluehan muutti kielteisen asenteensa ministerisocialismiin vasta vuoden

1926 puoluekokouksessa. Sitä ennen lähtökohta oli, että normaaliolojen vallitessa puolue ei myötävaikuttaisi hallitusten muodostamiseen porvarillisessa yhteiskunnassa.³⁴

Vaikka SDP ryhmittyi monta kertaa Ståhlbergin taakse presidentinvaaleissa ja tämä löysi lapualaisvuosina siitä parhaan tukensa, vasemmisto edusti lähes aina hänelle poliittista vastustajaa. Vuonna 1914 Ståhlberg oli eduskunnan puhemiehenä porvarillisten puolueiden ehdokkaana.³⁵ Vuosina 1917–1918 SDP vaaransi

33. Pilakuva vuodelta 1919, Museovirasto, Historian kuvakokoelma HK19650406:9, <https://finna.fi/Record/musketti.M012:HK19650406:9> (14.3.2021).

34. TA, Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XIV puoluekokouksessa, Helsingissä ½ - 6/2 1926. Liitteenä kokoukselle esitetyt kertomukset ja alustukset. Helsingissä, Sos.-dem. puoluetoimikunta 1926, 107, 108.

35. Valtiopäivät 1914, pöytäkirja, 7.

Ståhlbergin mielestä niin laillisuuden, autonomian kuin koko yhteiskuntajärjestyksen. Kyse ei ollut vain sisällissodasta, vaan myös vuoden 1917 valtalaista. Puoluetoveri Rudolf Holsti talletti painamattomiin muistelmiinsa suorastaan epä-ståhlbergiläisen puuskahduksen, kun Ståhlberg sydämistyi siihen, miten SDP oli jyrännyt valtalain läpi. Ståhlberg sanoi suoraan iloitsevansa, kun Venäjän Väliaikainen hallitus hajotti eduskunnan: ”Vihdoinkin saadaan loppumaan tämä yhtämittäinen skandaali ja sosialistien vehkeily bolshevikkien kanssa!”³⁶ Ja joutuihan hänkin piileksimään keväällä 1918 punakaarteja. ”Paljon rumaa muisti John näistä punaisista”, Ester Ståhlberg merkitsi päiväkirjaansa.³⁷

Presidenttinä Ståhlberg pyrki lähinnä porvarillisiin koalitiiohallituksiin. 1920-luvun hallituspolitiikka oli kuitenkin hetteenä viidakko, jossa päädyttiin lähes aina vähemmistöhallituksiin. Maailmansotien välisessä Suomessa porvarillinen enemmistöhallitus oli hyvin harvinainen ilmiö, ja Ståhlbergin aikana se toteutui vain kahdesti: vuosina 1920–1921 Rafael Erichin ja vuonna 1924 Lauri Ingmanin hallituksissa. Nekin kestivät sellaisessa muodossa yhteensä alle kaksi vuotta. Ståhlberg tuli pääministereistään erityisen hyvin toimeen kokoomuslaisen Ingmanin kanssa,³⁸ jonka tapa tehdä kompromisseja ja temperamentti muistuttivat Ståhlbergiä ja jonka kanssa tämä oli tehnyt yhteistyötä 1910-luvun alusta asti. Herrojen ainoa merkittävä erimielisyyden vaihe kesti vain kevästä 1918 vuoden 1920 alkuun – syinä valtiomuototaistelu ja Mannerheim.³⁹

Ståhlberg löysi yhteistyökumppaninsa tai ainakin hengenheimolaisensa yllättävän usein oman sukupolvensa vanhasuomalaisista, ei niinkään vasemmistosta. Vastakohtaisuus esimerkiksi nuorsuomalaisten Svinhufvudin tai E. N. Setälän politiikkaan ja mentaliteettiin oli huomattavasti suurempi, vaikka nämä olivat joulukuuhun 1918 asti Ståhlbergin puoluetovereita. Kuilu muodostui jo venäläistämiskaudella, ja Ståhlbergin linjaa

edustanut nuorsuomalaisten enemmistö meni lopulta niin pitkälle, että se syrjäytti kokonaan Svinhufvudin suuntauksen suomatta sille yhtään paikkaa puoluejohdosta. Tämän vähemmistön silmissä Ståhlberg ei ollut liberaali toimintavoissaan.⁴⁰ Ei ihme, että juuri Setälä lähestyi vielä vuoden 1919 presidentinvaalien alla Ståhlbergiä henkilökohtaisella kirjeellä ja vetosi, että tämä luopuisi presidenttiehdokkuudestaan Mannerheimin hyväksi.⁴¹

Laitavasemmistolle Ståhlbergiltä ei herunut ymmärrystä – muuta kuin että sillä oli oikeus tulla tuomituiksi maan lakien eikä mielivallan mukaan. Hän tosin hajotti eduskunnan vuonna 1923, kun laitavasemmiston kansanedustajat oli pidätetty ja eduskunta jäänyt vajaaksi. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut empatiasta näitä kohtaan: laki edellytti, että eduskunta oli saatava mahdollisimman pian täysilukaiseksi. Hän myös äänesti kansanedustajana syksyllä 1930 kommunistilakien puolesta. Ester Ståhlbergin päiväkirjan kuvauksen mukaan tämä oli aviomiehelle vain juridinen ja käytännöllinen asia.⁴²

Ståhlbergin liberalismi merkitsi varuillaanoloa myös vasemmistoa vastaan. Blomstedt korostaa, että Ståhlbergin ajattelumaailmassa laillisuutta, edistystä ja kansanvaltaa ei voinut erottaa toisistaan.⁴³ Tähän voi lisätä, että Ståhlbergin ajattelussa niistä ei voinut erottaa myöskään meritokratiaa. Tässä hänellä oli paljon yhteistä konservatismiin kanssa.

Masarykin linja oli monessa mielessä samanlainen, mutta hänellä oli helpommat lähtökohdat. Poliittiseen vasemmistoon hän suhtautui Ståhlbergiä suopeammin. Ongelmia oli lähinnä jyrkän oikeiston kanssa, mutta tällä ei ollut edes yhtä vahvaa jalansijaa Tšekkoslovakian armeijassa kuin oikeistohenkisillä jääkäreillä Suomessa. Päinvastoin: armeijan johto rakentui niin sanotun tšekkiläisen legioonan pohjalle, joka oli organisoitu maailmansodan aikana Venäjälle vangeiksi joutuneista Habsburgien armei-

36. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 39. Manifesti eduskunnan hajottamisesta.

37. Ester Ståhlbergin päiväkirja 2.10.1930, 137. Ester Ståhlberg 1986.

38. Ester Ståhlbergin päiväkirja 1.11.1921, 66; 18.11.1922, 170, 171; 24.5.1924, 284; 31.5.1924, 284, 285. Ester Ståhlberg 1986.

39. Ks. Vesa Vares, *Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. SHS 1993, 510–512.

40. Vares 2000, 172–186.

41. KA, Setälän kirjekoelma VAY 5513, Setälä Ståhlbergille 21.7.1919.

42. Ester Ståhlbergin päiväkirja 2.11.1930, 169. Ester Ståhlberg 1986.

43. Blomstedt 1969, 511, 512.

jan tshekeistä. Legioonan valtaosalle Masarykin arvovalta oli horjumaton.⁴⁴

Kansallisuuskysymys oli toisaalta selvästi hankalampi asia Masarykille kuin Ståhlbergille. Tšhekkoslovakiassa hallitseva kansallisuus edusti alle puolta väestöstä. Vuonna 1921 valtiossa oli 13,6 miljoonaa asukasta, joista 65,5 % tšhekkoslovakialaisia (mutta tässä ei eroteltu tšhekkejä ja slovakkeja), 23,4 % saksalaisia, 5,6 % unkarilaisia, 3,5 % ruteeneja ja 0,6 % puolalaisia.⁴⁵ Pienempien kansallisuuksien, mukaan lukien slovakien, mielestä tšhekit dominoivat valtiota ja sen instituutioita lähes yksinvaltaisesti. Käsitys ei ollut aivan vailla pohjaa.⁴⁶

Masaryk'kaan ei ollut immuuni tšhekkinationalismin yksipuolisuuksille. Vuoden 1918 lopulla hän nimitti Tšhekkoslovakian saksalaista vähemmistöä ”maahanmuuttajiksi ja kolonisoijiksi”, ja tavatessaan tulevan parlamentin edustajat hän veti valtion yhtenäisyyden rajan tiukasti:

Yhdysvaltain tasavalta meni mieluummin sotaan kuin salli etelän irtaantua. Emme koskaan tule sallimaan kansallisesti sekoittuneen pohjoisosamme luovuttamista.

Puhuessaan vähemmistökansallisuuksien oikeuksista hän ei edes käsitellyt slovakkeja, koska hän ei tunnustanut, että nämä olisivat vähemmistökansa.⁴⁷

”Vapauttajapresidentillä” oli kuitenkin integraatiotyössä paljon vähemmän paineita kuin ”Plootuvuoreksi” haukutulla miehellä.

Demokratia meritokratian ja auktoriteetin höysteillä

Ståhlberg ei koskaan ollut karismaattinen johtaja sanan siinä merkityksessä, että hän olisi voinut vedota puheillaan tai olemuksellaan laajoihin kansanjoukkoihin Svinhufvudin tai Mannerhei-

min tapaan. Hänessä ei liioin ollut sellaista epä-dramaattista, kansanomaista symbolivoimaa kuin Kyösti Kalliossa tai Väinö Tannerissa. Hän ei sellaista suosiota koskaan hakenutkaan. Hänen liberalismissaan ja demokratiassaan ei ollut mitään populismin vivahdetta, ja vallan lumo oli hänelle vierasta. Tästä huolimatta Tannerin toteamus tuntuu hyvin uskottavalta: Ståhlberg oli hänelle presidenteistä se, jonka luokse astuessaan tunsi saapuvansa majesteetin eteen.⁴⁸

Ståhlbergillä oli oma auktoriteettinsa, mutta hän ei hakenut sille oikeutusta poliittisesta taustaideologiasta, vaan laista ja asiantuntemuksesta. Osaksi auktoriteetti liittyi toki henkilökohtaiseen olemukseen, sillä vaikka Ståhlbergistä ei ollut kansanvillitsijäksi, kaltaistensa pelotteeksi hänestä oli. Hän kykeni vaikuttamaan näihin persoonallaan, eikä se persoona aina ollut sovittava tai joustava sillä tavalla kuin liberaaleista usein oletetaan.

Ståhlberg oli valiokuntien ja komiteoiden kuningas. Hän osasi sorvata niissä kompromisseja, jotka menestyivät. Teoksessa *Presidentin valta* todetaan osuvasti, kuinka Ståhlbergin asema ei perustunut taustajoukon suuruuteen, vaan hänen valtaresurssinsa koostuivat ”lähinnä sovittelusta, tarkkailusta muiden toimijoiden lähtökohtien analysoimiseksi sekä pyrkimyksestä ratkaisuun neuvottelun kautta”.⁴⁹

Tämä pitää paikkansa. Kuvausta voi kuitenkin täydentää sillä, että monissa tärkeissä tapauksissa Ståhlbergin päätä oli mahdotonta kääntää. On ilmeistä, että hän ei esimerkiksi vuonna 1919 edes halunnut Mannerheimia armeijan johtoon, vaan tarttui heti mahdollisuuteen kaataa neuvottelut Mannerheimin asettamiin koviin ehtoihin⁵⁰. Mannerheim ei kelvannut hänelle myöskään suojeluskuntien ylipäälliköksi,⁵¹ vaikka Ståhlbergin oli pakko tietää, että kieltäytyminen nimityksestä koettaisiin sekä haasteeksi että loukkaukseksi. Vuoden 1921 itäkarjalaisten kansannousun aikaan

44. Roshwald 2001, 147–149; Zeman 1990, 100–108; Orzoff 2011, 86.

45. Gerner 2004, 331.

46. Ismo Nurmi, *Slovakia – a Playground for Nationalism and National Identity, 1918–1920. Manifestations of the National Identity of Slovaks*. SHS 1999, 188–194.

47. Roshwald 2001, 131, 132; Zeman 1990, 125, 126.

48. Blomstedt 1969, 512.

49. Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen & Päivi Tiikkainen, *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY 2009, 44.

50. Neuvotteluista ks. esim. Stig Jägerskiöld, *Valtionhoitaja Mannerheim*. WSOY 1969, 298, 299.

51. Ks. esim. Martti Ahti, *Suojeluskuntaselkkaus 1921*. Tutkielma asevoimasta ja demokratiasta ensimmäisessä tasavallassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 3 (1986), 196–200.

Ståhlberg kuittasi karjalaisten asialla olleen läheystön hyvin kylmäkiskoisesti. Entinen pääministeri Rafael Erich on merkinnyt päiväkirjaansa:

KJS oli ollut kylmä & ynseä melkein syyttänyt näitä nousun vireille panemisesta. 'Tahdoteko sotajulist.' 'Hyvä, että olette tulleet meitä neuvomaan.'⁵²

Huomiota ei herättänyt varovaisuus, vaan tyyli sävy.

Presidenttiä ei myöskään saanut valtiovierailulle Ruotsiin, koska hän ei antanut anteeksi Ruotsin yritystä saada Ahvenanmaa vuosina 1918–1921. Ulkoministeriön virkamiesten ja vaimon esittämä taivuttelu eivät pureet, ei vaikka Ester Ståhlberg muistutti Masarykin ja kuninkaallisten tekevän valtiovierailuja. Itsepäisyys nähtävästi toi Ståhlbergille jopa jonkinlaista sisäistä tyytyväisyyttä, sillä Ester Ståhlbergin kuvauksen mukaan hän "hykerteli käsiään" kieltäytyessään valtiovierailusta.⁵³

Kuten aiemmin jo mainittiin, syksyllä 1923 Ståhlberg hajotti eduskunnan, kun laitavasemiston kansanedustajat oli pidätetty. Hän teki näin, vaikka kaikki porvaripuolueet olivat hajoitusta vastaan. Samaten on tunnettua itsepintaisuus, jolla hän kieltäytyi ehdokkuudesta vuoden 1925 presidentinvaaleihin, vaikka voitto olisi ollut varma. Myöhemmin hän selitti voineensa vetäytyä, koska asiat olivat järjestyksessä. Vuoden 1931 vaaleihin oli sen sijaan pakko mennä, koska oltiin kriisissä, ja "tässähän täytyy yksityisen minän väistyä".⁵⁴

Presidentti Relander puolestaan kauhisteli päiväkirjalleen Ståhlbergin suhtautumista Lapuan liikkeeseen. Relanderhan silitti pitkään liikettä myötäkaraan osin järjen, osin tunteen ratkaisuna. Hänen mielestään kommunisminvastainen asia oli oikea, ja jos lapualaiset torjuttaisiin väkivalloin, lopputuloksena olisi valkoisten miesten välinen sisäinen sota.⁵⁵

Ståhlberg ei nähnyt Lapuan liikkeessä mitään hyvää. Kun oma jälkikasvu oli sitä ymmärtävällä linjalla, hän kiivastui:

– Ovatko konnat oikeassa? [...] Ei se ole mitään poikien pahankurisuutta kun poltetaan kirjapainoja ja oikeudenkäynnin jälkeen piiskataan tuomari. [...] On aivan sopimatonta, että tällaista saa tapahtua. Ja sitten olisi oikeuslaitoksen pidettävä huoli syyllisten tuomitsemisesta. [...] [Kommunisteillakin] täytyy olla oikeus tulla arvostelluiksi ja ainakin tuomituiksi maan lakien mukaan, eikä mielivallan tai revolverin lain mukaan.⁵⁶

Ståhlbergissä oli myös autoritaarinen, konservatiivinen ja kärsimätön puolensa. Sama pätee Masarykiin.

Tutkijoista Orzoff huomauttaa, että Tšhekkoslovakian järjestelmä ei ollut kaikilta osin niin demokraattinen, liberaali, parlamentaarinen ja suvaitsevainen kuin jälkepäin on esitetty, ei myöskään Masaryk. Presidentin kansliassa oli yli 200 virkamiestä, ja korkeisiin virkoihin, joihin sanomalehtiin ja intellektuellien piiriin muodostui presidentin kannattajien verkosto, josta käytettiin nimitystä *Hrad* (Linna). Se palveli Masarykin etuja ja loi henkilökulttia.⁵⁷ Aikalaiskuvauksen mukaan *Hrad* oli yhtäaikaan ideologinen kanta, "ilmapiiri", vaihtuvien instituutioiden ja henkilöiden kirjo ja sisä- ja ulkopolitiikan keskus, keskiössä aina Masaryk ja tämän poliittinen sekundantti Eduard Beneš.⁵⁸ Suomen historiasta tulisi ehkä mieleen sana Tamminiemi.

Tutkijoiden mukaan Tšhekkoslovakiassa oli enemmän yhteistä autoritaarisesti hallittujen naapuriensa, kuten Pilsudskin Puolan, horthylaisen Unkarin tai Weimarin Saksan loppuaikojen hallinnon kanssa kuin ihannoiva kuva myöntää. Todellista valtaa pitivät yhtäältä *Hrad* ja toisaalta viiden suurimman puolueen johtajat, jo aiemmin mainittu *Petka*. Johtavien puolueiden asemat ja

52. Erichin päiväkirja 23.11.1921. Erichin kokoelma, k. 45, KA.

53. Ester Ståhlbergin päiväkirja 1.9.1923, 207, maaliskuu 1924, 275, 276. Ester Ståhlberg 1985.

54. Ester Ståhlbergin päiväkirja 29.10.1930, 137. Ester Ståhlberg 1986.

55. Relanderin päiväkirja 20.8.1930. *Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931*. Julkaissut Eino Jutikkala. Weilin+Göös 1968, 463, 464.

56. Ester Ståhlbergin päiväkirja 8.6.1930, 115, 116. Ester Ståhlberg 1986.

57. Orzoff 2011, 9, 19.

58. Orzoff 2011, 61, 66–69. – Zeman mainitsee epäkunnioittavamman aikalaisnimityksen *Mafie* (Zeman 1990, 140, 141).

kannatus olivat vakiintuneet, ja keskinäisten intressien kauppa ja yhteisymmärrys pitivät tilanteen rauhallisena ja muuttumattomana.⁵⁹ Parlamentissa oli aluksi 17 ja viimeisissäkin vaaleissa 14 puoluetta, ja vuosina 1918–1938 maassa oli kaikkiaan 17 hallitusta, mutta *Petka* hallitsi niitä kaikkia.⁶⁰

Tämä kaikki koski myös Masarykin persoonaa. Masaryk oli vakuuttunut demokratiasta periaatteellisella tasolla, mutta hänkin asetti auktoriteetinsa kaiken yläpuolelle. Hän harkitsi välillä valankaappausta, jonka toimeenpanisi hallitusvalta itse, ja spekuloi sillä, että vahva presidenttiyksi voisi toteuttaa demokratiaa todellisemmin kuin parlamentarismi ja että valistunut diktatuuri saattaisi luoda parhaiten demokratiaa. Kaappaus saattaisi olla oikeutettua myös taistelussa fasismia vastaan. Parlamentti ei edustanut Masarykin mielestä kansaa, vaan puolueita, klikkejä ja vahvoja yksilöitä.

Viime kädessä Masaryk uskoi valistuneen eliitin olevan kansakunnan paras johtaja ja kasvattaja. Demokratia oli uskonnollisista valaistumista, jonka pohjalta kansakunta sivistyisi; ”demokratia on ihmisyyden poliittinen muoto”; ”tavoitteeni olivat uskonnollisia ja moraalisia; politiikka oli vain väline”. Jos kansaa ei ohjattaisi, se joutuisi helposti petetyksi.⁶¹ Demokratia merkitsi oikeuden turvaamista, ja oikeus oli ”humanismin matematiikkaa.”⁶² Kansakunta oli puolestaan eräänlainen välittäjä yksilön ja ihmisyyden välillä.⁶³

Jopa Hitler ja Mussolini edustivat Masarykin mielestä jonkinlaista demokratiaa. Olivathan he nousseet diktaattoreiksi enemmistön tahdon mukaisesti. Tosin hän lisäsi, että tämä ei ollut hänen kannattamaansa demokratiaa.⁶⁴

Ståhlbergillä lienee ollut huomattavasti vähemmän vastaavia käsityksiä omasta asemastaan. Lisäksi hänen lähtökohtanaan oli laki, ei uskonto tai filosofia. Masarykilainen meritokratia ei liene ollut kaukana Ståhlbergin ajattelusta, mutta hän ei halunnut vähääkään olla sellainen

”filosofikuningas”, jollaisena Masaryk mielellään esitettiin.

Esimerkiksi usein esille nostettu ja merkittävimpiin Suomen historian linjanvetoihin kuuluva ”Tulevaisuuden näkökohtia” keväällä 1918 ei ole lähtökohtaisesti ideologinen kannanotto. Se käsitteli sitä, miten laillinen valta ja käytännön yhteiskunnallinen elämä järjestettäisiin sisällissodan jälkeen. Ståhlberg ei pohtinut kirjoituksessa kansan olemusta tai suhdetta demokratiin. Vaikka hän puolusti työväestön oikeuksia ja varoitti taantumuksesta, hän samalla katsoi, että eduskunta oli tynkänäkin oikeutettu säätämään tasavaltalaisen hallitusmuodon, polemisoimaan kansanäänestyksiä vastaan, vastusti äänioikeusien alentamista ja äänioikeuden antamista ”mielenvikaisille, holhouksenalaisille, kansalaisluottamusta vailla oleville y.m.s.”; korosti järjestysvallan merkitystä ja piti punaisten valtakautta rikoksena ja kavalluksena. Edistystoimintakin oli pääosin muuta kuin sosiaalisia ja talousasioita: uskonnonvapaus, oikeudenkäynnit, verotus ja ”moniharainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö.”⁶⁵

Tilanne oli toki toinen kuin Masarykin ja Čapekin keskusteluissa. Silti voi epäilemättä sanoa, että jos yhdessä tapauksessa oli äänessä filosofipoliitikko, toisessa oli juristipoliitikko – tai, kuten teoksessa *Presidentin valta* asia ilmaistaan, ”laadultaan byrokraatti ja oikeustutkija, ei joustava ja verkostoja rakentava poliitikko.”⁶⁶

Kansainvälinen politiikka: yhteinen peruslinja, persoonalliset erot

Vaikka maiden turvallisuusratkaisut olivat erilaiset, Ståhlberg ja Masaryk kuuluivat ulkopoliitikassa samaan viiteryhmään: siihen, joka rakensi uutta Eurooppaa maailmansodan voittajavaltioiden arvojen mukaan, olettaen, että uusi rauhansopimusjärjestelmä tulisi jatkumaan. Maailma rakentuisi demokratialle, kansojen itsemääräämisoikeudelle ja sotien loppumiselle, ja järjestelmän säätelijänä toimisi Kansainliitto.

59. Orzoff 2011, 16, 17, 21, 22, 57–94; Zeman 1990, 141–144; Roshwald 2001, 202.

60. Gerner 2004, 341.

61. Orzoff 2011, 30–32, 64, 65, 100, 101.

62. *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 127, 128; Zeman 1990, 125.

63. Roshwald 2001, 42–45.

64. Zeman 1990, 153.

65. K.J. Ståhlberg, Tulevaisuuden lähtökohtia. *Helsingin Sanomat* 16.4.1918 ja 18.4.1918.

66. Hallberg, Martikainen, Nousiainen & Tiikkainen 2009, 72.

Molemmat saivat kiittää asemaansa maailmansodan lopputuloksesta. Masaryk hakeutui maanpakoon jo joulukuussa 1914 ja vietti sen jälkeen aikansa ympärysvalloissa tehden propagandaa uuden valtion perustamisen puolesta. Ståhlberg kärsi syyskesällä 1918 tappion valtiomuototaistelussa, erosi eduskunnasta ja siirtyi Korkeimman Hallinto-oikeuden presidentiksi. Saksan romahdus muutti tilanteen ja loi länsivalloille tarpeen etsiä liittolaisia Suomen poliittisista voimista. Porvarilliset tasavaltalaiset olivat parhaat kandidaatit – etenkin kun länsivalloissa ei oltu tietoisia heidän aiemmista uskontunnustuksistaan Saksa-yhteistyön puolesta. Tasavaltalaiset eivät tietenkään muistuttaneet asiasta, vaan projisoivat Saksa-suuntauksen pelkästään monarkistien ominaisuudeksi.⁶⁷

Herrojen erona oli se, että yksi oli tottuneempi kansainväliseen politiikkaan kuin toinen – ja kiinnostuneempi siitä. Masaryk oli toiminut aktiivisesti ulko- ja kansainvälisessä politiikassa, Ståhlberg oli sisäpoliitikko ja lakimies.

Masaryk tunnettiin lännessä juuri sellaisena valtiomiehenä, jollaisia toivottiin nähtävän uudessa ja uljaassa, demokratialle ja liberalismille pelastettavassa maailmassa. Hän ei ollut liian radikaali tähän tehtävään, vaan lakiin nojaava filosofian professori sosiologian alalta.

Voittajavaltioiden silmin hän kuului ”omiin” ja oli tae demokratiasta ja yhteiskunnallisen järjestyksen säilymisestä niin taantumusta kuin bolshevismia vastaan.⁶⁸ Masaryk mainitaan myös termin ”itäinen Keski-Eurooppa” isänä, saksalaisen *Mitteleuropa*-näkemyksen vastapainona. Hän määritteli alueen olevan ”maat idän ja lännen välissä, tarkemmin ilmaistuna saksalaisten ja venäläisten välissä”.⁶⁹

Masaryk lähipiireineen myös osasi tehdä itseään tykö. Margaret MacMillanin kuvaus tshekkien ja Masarykin suosiosta lännessä on usein siteerattu tiivistys:

Lähes kaikki Pariisissa pitivät tshekeistä ja ihailivat heitä ja heidän johtajiaan. [...] Tshekit olivat virkistävän läntisiä [...] Beneš ja Masaryk olivat poikkeuksetta yhteistyöhaluisia, järkeviä ja suostuttelevia, kun he painottivat tshekkien syvään juurtuneita demokraattisia traditioita ja vieroksuntaansa militarismia, oligarkiaa, rahan valtaa vastaan, itse asiassa kaikkea sitä vastaan, mitä vanha Saksa ja Itävalta-Unkari olivat edustaneet.⁷⁰

Tutkija Ariel Roshwald toteaaakin, että ”Masarykin varsinaisina sota-ajan vaalipiireinä olivat läntiset eliitit ja tshekkiläiset ja slovakialaiset emigrantit”.⁷¹ Masaryk oli hyvin amerikkalaismielinen, mutta toteaa keskusteluissaan Čapekin kanssa, ettei ollut vakuuttunut presidentti Wilsonin kyvystä sopeutua Euroopan politiikkaan. Hän toteaa ironisesti epäpoliittisen ensivaikutelmansa: Wilson oli niin täydellisen siisti mies, että hänellä täytyi olla rakastava vaimo.⁷²

Masaryk myös luotti loppuun asti siihen, että ensimmäisen maailmansodan luoma turvallisuustilanne säilyisi: läntiset suurvallat pitäisivät sen pystyssä, ja oli Tshekkoslovakian etujen mukaista seurata niiden linjaa. Bolshevikkeja hän piti ”jesuiittoina”.⁷³

Ståhlberg oli huomattavasti passiivisempi. Länteen suuntautuminen ei ollut hänelle vieras ajatus, ja *Helsingin Sanomien* ympärille ryhmitynyt nuorsuomalainen sisäpiiri oli kuulunut Suomen harvoin ympärysvaltamielisiin voimiin. Ulkopoliittikka ei silti ollut koskaan hänen suurimman kiinnostuksensa kohde eikä ominta alaa. Presidenttinä hän ei myöskään pitänyt diplomaattisesta tai muustakaan edustamisesta. Kun Viron presidentti Konstantin Päts vieraili Suomessa, Ester Ståhlberg pani merkille, että niin isäntä kuin vierailija olivat vaivautuneita. ”Mutta ei auta. Heidän täytyy. Ja heidän tulee kummankin olla hyvin ihastuneita tapaamisesta.”⁷⁴

67. Vares 2018, 76, 77.

68. Roshwald 2001, 78–80; Zeman 1990, 60–116.

69. Robert Bideleux & Ian Jeffries, *A History of Eastern Europe. Crisis and Change*. Routledge 1998, 12.

70. Margaret MacMillan, *Paris 1919. Six Months that Changed the World*. Random House 2002, 229, 230.

71. Roshwald 2001, 130, 131.

72. *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 177.

73. *Talks with T.G. Masaryk* 1995, 187; Zeman 1990, 149, 150.

74. Ester Ståhlbergin päiväkirja 1.5.1922, 129. Ester Ståhlberg 1985.

Ståhlbergin presidenttikauden alkaessa kaikki läntiset suurvallat olivat jo tunnustaneet Suomen itsenäisyyden, mutta yhä oli vaikeita kysymyksiä. Tuli päästä Kansainliiton jäseneksi, ja akuutteja kriisejä olivat Ahvenanmaan asia ja Tarton rauha, samoin vuodenvaihteen 1921–1922 Itä-Karjala-kriisi.⁷⁵ Ståhlberg jätti käytännön toteutuksen hallituksen ja erityisesti luottokoministerinsä Rudolf Holstin huoleksi. Tämän lännessä nauttima luottamus ja kontaktiverkosto olivat ainutlaatuisia.⁷⁶ Tarton rauhan osalta Ståhlbergin panos oli toki merkittävä, kun linjattiin, että Petsamon saaminen oli tärkeintä, Repolan ja Porajärven pitäjien ei. Itsenäisyyden turvaaminen Venäjää vastaan oli puolestaan ehdoton lähtökohta – niin ehdoton, että Ståhlberg sanoi amerikkalaislehden haastattelussa vuonna 1919, että suomalaiset antoivat mieluummin tappaa itsensä sukupuuttoon kuin antautuisivat uudelleen Venäjän herruuteen.⁷⁷

Ulkomaiden lähettiläät keskustelivat varsin harvoin Ståhlbergin kanssa. Toki Ståhlberg tapasi heitä. Silloinkin hän teki selväksi, että Holsti oli hänen luottomiehensä ja toimi hänen täysillä valtuuksillaan.⁷⁸ Holstin linja tarkoitti reunavaltiolinjaa eli hakeutumista yhteistyöhön Baltian maiden ja lopulta Puolankin kanssa. Maaliskuussa 1920 Britannian lähettiläs sai tilaisuuden keskustella Ståhlbergin kanssa, ja tämä teki parhaansa vakuuttaakseen, että kaikki Suomen ja reunavaltioiden yhteistyö tapahtuisi seuraten Britannian ja Ranskan johtamaa linjaa. Myös mahdollinen rauha Neuvosto-Venäjän kanssa ratkaistaisiin länsivaltojen linjan mukaisesti.⁷⁹

Ståhlbergin jäämiseen etäiseksi lähettiläille oli maanläheinenkin syy: hän osasi suurista maailmankielistä vain saksaa. Senkin osalta oli diplomaattien mielestä toivomisen varaa.⁸⁰ Tosin

tämä ei horjuttanut brittilähettilään positiivista käsitystä poliittisesta persoonasta:

[...] Dr. Stahlberg puhui maltilla, jollaista voi odottaa käytännölliseltä, harkitsevalta käytännön mieheltä, ja terveellä järjellä, jollaisella voidaan luottaa hänen tarkastelevan kaikkia asioita, joita hänen luokseen tuodaan.⁸¹

Kun Holsti sitten joutui sisäpoliittisiin vaikeuksiin allekirjoitettuaan poliittisen sopimuksen Puolan, Viron ja Latvian kanssa (niin sanotun Varsovan sopimuksen) keväällä 1922, Ståhlberg puolusti häntä ehtoitta. Tämä sai Ester Ståhlberginkin hiukan ihmettelemään ja epäilemään, oliko liitto Puolan kanssa järkevää. Sehän veisi Suomea riippuvaiseksi Ranskasta. Ståhlberg kuittasi, että he tekivät vain sen, mikä oli edullista Suomelle, ja vaikka ajettaisiin karille, ”täytyy tehdä niinkuin oikeaksi katsoo”.⁸² Hän puolusti Varsovan sopimusta niin ikään epäluuloiselle Ruotsin lähettiläälle.⁸³

Eduskunta hylkäsi sopimuksen ja antoi Holstille epäluottamuslauseen. Ståhlbergin huomiot brittilähettiläs Ernest Rennielle olivat kitkeriä:

[...] oli hyvin selvää, että hän paheksui vahvasti sitä, mitä oli tapahtunut. Hän sanoi, että tohtori Holstin ero oli yksi noista valitettavista tapauksista, joita ei voi erottaa politiikasta; hän pahoitteli kovasti, että oli menettänyt Holstin ja hän toivoi, että voisi piankin taas käyttää hyödykseen tämän palveluksia, ehkä syksyllä, kun tämä oli saanut nauttia lomasta, mitä tohtori Holsti itsekin oli maininnut minulle tarvitsevansa suuresti kuuden vuoden käytännöllisesti katsoen keskeytymättömän työn jälkeen.⁸⁴

75. Ståhlbergin presidenttikauden ulkopolitiikasta ks. Jukka-Pekka Pietiäinen, *Suomen ulkopolitiikan alku. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 3. Katse tulevaisuuteen*. Päätoimittaja Ohto Manninen. Valtion painatuskeskus, Valtionarkisto 1992, 252–472.

76. Holstista ja tämän ulkopolitiikasta ks. esim. Heikki Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922*. Studia Jyväskyläläisiä. Jyväskylän yliopisto 1995.

77. Pietiäinen 1992, 401.

78. NA, FO 371 3731, Coleridge Kennard to Earl Curzon 17.9.1919.

79. NA, FO 371 3731, Acton to Earl Curzon 4.3.1920.

80. NA, FO 371 6772, Rennie to Earl Curzon 30.5.1921.

81. NA, FO 419/5, Rennie to Earl Curzon 30.5.1921.

82. Ester Ståhlbergin päiväkirja 1.5.1922, 129. Ester Ståhlberg 1985.

83. RA, UD:s arkiv, HP 1 Af III, Vol. 78, Elmquist till Höjer 13.4.1922.

84. NA, FO 419/5, Rennie to Earl Curzon 30.5.1922.

Myöhemminkin Ståhlberg näki Suomen kuuluvan enemmän yhteen reunavaltioiden kuin Skandinavian kanssa.⁸⁵

Saksaan Ståhlbergin suhteet olivat kylmät, mutta korrektit, eikä hän herättänyt saksalaisissa yhtä voimakasta vastenmielisyyttä kuin korostetun entente-mielinen Holsti.⁸⁶ Varsovan kriisin aikana Ståhlberg oli kuitenkin saksalaisten mielestä liikaa Holstin vaikutusvallan alla, ja epäluulo säilyi myöhemminkin. Vielä vuoden 1931 presidentinvaalien lähestyessä Helsingin lähettiläs muistutti ulkoministeriölleen, että Ståhlberg ei ollut Saksan ystävä, vaan mies, joka ei ollut koskaan salannut sympatioitaan Entente-valtoja, nimenomaan Puolaa ja Ranskaa kohtaan.⁸⁷

Myöskään Tukholmassa Ståhlbergiä ei pidetty suurena ystävänä. Näkemys ei johtunut arvostuksen puutteesta, kuten käy ilmi Ruotsin lähettilään arviosta elokuussa 1919 ja vertauksista Mannerheimiin. Lähettiläs piti Ståhlbergiä hyvin terävänä, loogisena ja voimakastahtoisena persoonana, joskin itsepäisenä – mitä lähettiläs piti kovin suomalaisena piirteenä. Hän edusti aivan erilaista tyyppiä kuin Mannerheim ja siksi häntä joskus aliarvioitiin väärin perustein.

Presidentin olemuksessa ei ole mitään maailmanmiestä, hän on kultivoitunut suomalainen nationalisti, ei ilman tiettyä ystävällisyyttä, mutta häneltä puuttuu kenraali Mannerheimin henkilökohtainen charmi ja ennen kaikkea se mystinen hohto, jolla vapaaherra Mannerheim ymmärtää ympäröidä itsensä.

Lähettiläs arveli, että Ståhlberg sopisi paremmin normaalien aikojen presidentiksi; ei ollut varmaa, että hän kykenisi nyt hallitsemaan tilanteen.⁸⁸ Toukokuussa 1921 Ruotsin asiantuntija luokitteli Ståhlbergin leimaa-antavimmaksi piirteeksi loukkaantua kaikesta, mitä hän ei ollut itse keksinyt, sekä Holstin tukemisen, mitä tahansa tämä teki.⁸⁹

85. Ester Ståhlbergin päiväkirja 15.1.1924, 263. Ester Ståhlberg 1925.

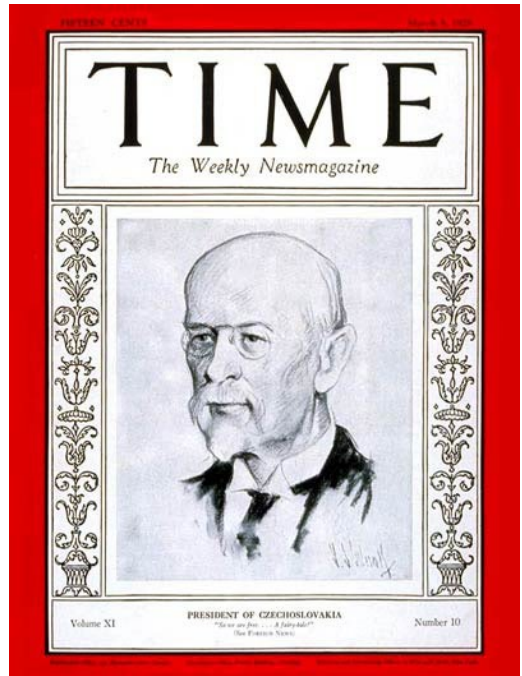
86. PAAA, R80936, Abteilung IV Norden, Ministerien – Finnland, Politik 7, Finnland, Bd 1, von Brüch, Neubildung der Regierung, 15.3.1920.

87. PAAA, R80931, Abteilung IV Nd, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen – Finnland, Politik 5, Finnland, Bd. 6, forts. Bd 7, Renner, Präsidentskandidat der Agrarpartei, 11.12.1930, Renner, Ausgang der Elektorenwahl und Vorausschau auf die Präsidentswahl, 23.1.1931, Renner, Zu Präsidentswahl: Besorgnisse wegen der Folgen, die die Wahl Ståhlbergs haben würde und Anstrengungen, diese Wahl zu verhindern, 6.2.1931.

88. RA, UD:s arkiv, Beskickingen i Helsingfors, 15. Grupp 1 C 2-5, 1918–1922, F1:8, Rapport till Utrikesminister Hellner 29.8.1919.

89. RA, HP 1 Af I, Vol. 78, Hultman till UD 7.5.1921.

90. John Gunther, *Inside Europe. Again completely revised 1938 edition*. Harper & Brothers 1938, 364.

■ Kuva 3. Masaryk kiinnosti myös länsimaisia toimittajia, ja hän pääsi muun muassa yhdysvaltalaisen *Time*-lehden kanteen maaliskuussa 1928. Lähde: Wikimedia Commons.

Lopuksi Ståhlbergin ja Masarykin välillä oli eroa myös yhdessä merkittävässä asiassa: ulkoisessa näkyvyydessä. Masarykin puolesta tehty propaganda menestyi lännessä. Kuuluisat läntiset toimittajat esittelivät hänet sankarina. Niissä toistui tarina maaorjan pojan ja sepän oppilaan noususta kansansa humaniksi filosofikuninkaaksi ja demokratian toteuttajaksi. John Gunther huokaisee vuonna 1938 ilmestyneessä kirjassaan *Inside Europe* "Masaryk – mitä loistoa tuo nimi herättääkään!"⁹⁰ George Bernard Shaw katsoi, että jos perustettaisiin Euroopan Yhdysvallat,

Masaryk olisi luonnollinen valinta presidentiksi. Donald Lowrie mainitsi Masarykin ”Tshekkoslovakian George Washingtoniksi”, ja Lowrien kirjan ruotsalaisen laitoksen esipuheessa ulkoministeri Rickard Sandler korotti Masarykin yhdeksi uuden Euroopan luojista.⁹¹ Ståhlbergiin ei kohdistunut mitään vastaavaa kiinnostusta, kuten ei kehenkään muuhunkaan suomalaiseen – Paavo Nurmea lukuun ottamatta.

”Vaikka erehtyisikin. Tai kaatuisi”

Oli itsestään selvää, että Masarykin ja Ståhlbergin välillä oli runsaasti eroja. Rinnastukset sisältävät yhtä paljon varauksia kuin vaikkapa Mannerheimin ja Horthyn tai Svinhufvudin ja Pätsin välillä – tai myöhemmin vaikkapa Kekkonen ja Kádárin tai Kekkonen ja Titon. Silti Ståhlberg ja Masaryk olivat saman eurooppalaisen kehityksen ilmiöitä ja tavallaan samassa ideologisessa ja sisä- ja ulkopolitiittisessa lokerossa, ja sellaisilta he näyttivät ulkopuoleltakin katsottuna.

Persoonissakin oli samankaltaisuutta. Molemmilla oli luja itseluottamus ja heillä oli liberaalisuudesta huolimatta – tai siksi, että heidän liberaalismsinsa oli edellisen sukupolvien liberalismia – varsin meritokraattisia ja monissa asioissa konservatiivisia näkemyksiä. Heidän pitämisensä vain liberalismien edustajina tai vasemmiston sympatisoijina on näköharha, joka johtuu suurelta osin siitä, että he saivat vastaanansa oikeistolaisia voimia, etenkin kaikkein äärimmäiset.

Masaryk sai nähdä saavuttavansa haastamattoman aseman, Ståhlberg ei. Ståhlbergin luonteenpiirteisiin kuitenkin kuului, että hän ei koskaan taipunut haasteille. Kyseessä ei ollut itsepäisyys oikeassa olemisen ilosta, ja Ståhlbergillä oli kyky nähdä kilpailevissa näkemyksissä ansioita – ainakin tietyllä viiveellä. Tästä on kuvaavana esimerkkinä hänen keskustelunsa vaimonsa kanssa, kun pariskunta oli käynyt onnittelukäyn-

illä Svinhufvudin luona pian tämän virkaanastumisen jälkeen vuonna 1931. Ståhlberg sanoi vaimolleen vaalin olleen opettavainen, sillä hän oli saanut ihmisistä monipuolisemman kuvan. Tämä ei silti muuttanut hänen perusajatuksiaan:

– Tarkoitatko, että olet ehkä ollut näissä viimeisissä liian jyrkkä?

– En lainkaan. Olen toiminut juuri niin, kuin vakaumukseni mukaan oli toimittava. Jos tuo aika uudistuisi, toimin juuri samalla tavalla vielä kerran.

– Onko siitä ollut mitään hyötyä?

– Sitä ei voi tietää – mutta on toimittava oikein hyötyyn katsomatta. Niin oli tehtävä, vaikka erehtyisi ja kaatuisi.⁹²

Kun vastassa oli totalitarismi, Ståhlberg piti myöhemminkin tiukasti kiinni näkemyksistään. Toisen maailmansodan aikana hän koetti rohkaistua synkillä hetkillä Englannin pienistäkin menestyksistä. Lähentymiselle Saksaan ei löytynyt ymmärrystä.⁹³ Sodan jälkeen hän oli sekä YYA-sopimusta että sotasyllisyytuomioita vastaan. Jenni Karimäki tulkitsee, että Ståhlberg pitäytyi nuoruutensa nuorsuomalaisuudessa, ja esimerkiksi hänen tervehdysähkeensä Edistyspuolueen puoluekokoukselle vuonna 1947 kuulosti jo konservatiiviselta.⁹⁴

Tavallaan Ståhlberg kuulosti näissä kannoissaan oikeastaan jo enemmän svinhufvudilaiselta kuin ståhlbergiläiseltä. Omasta mielestään hän ei kuitenkaan ollut muuttunut mitenkään.

Vesa Vares on poliittisen historian professori Turun yliopistossa. **Sähköposti:** vesvar@utu.fi.

91. Donald Lowrie, *Statsbyggaren. En hjälte för sanning och rätt*. Rickard Sandlerin esipuhe. Bokförlaget Natur och Kultur 1935, 167, 168, 172, takakansi; Sandler 1935, 7.

92. Ester Ståhlbergin päiväkirja 27.3.1931, 222, 223. Ester Ståhlberg 1986.

93. Ester Ståhlbergin päiväkirja ks. esim. 24.6.1940, 163; 10.7.1940, 165; 9.10.1940, 177, 178; 29.10.1940, 178, 179; 19.12.1940, 193–195; 4.6.1941, 212; 11.6.1941, 216, 217; 29.7.1941, 223; 25.4.1943, 282, 283. Ester Ståhlberg 1987.

94. Jenni Karimäki, Periaate vai tarkoituksenmukaisuus? Kansallisen Edistyspuolueen kujanjuoksu 1945–1951. *Ennen ja nyt* (2018), <https://www.ennenjanyt.net/2018/10/periaate-vai-tarkoituksenmukaisuus-kansallisen-edistyspuolueen-kujanjuoksu-1945-1951/> (26.1.2021).